Niyâzî-i Mısrî
-Dönemi ve Tesirleri-

EDİTÖR:
Mustafa Efe – Olcay Kocatürk

OSMANGAZİ BELEDİYESİ

BURSA
OSMANGAZİ BELEDİYESİ YAYINLARI
Ulubatlı Hasan Bulvarı No: 6 Santral Garaj / Bursa
Tel: 0.224.444 16 01 Faks: 0.0224.270 70 63
www.osmangazi-bld.gov.tr

Niyâzî-i Mısrî -Dönemi ve Tesirleri-

Bu kitap, Türkiye Yazarlar Birliği ve Osmangazi Belediyesi'nin katkılarıyla 16-17 Kasım 2018 tarihleri arasında Bursa'da düzenlenen **Doğumunun 400. Yılında Niyâzî-i Mısrî ve Dönemi** Sempozyumu'nda sunulan tebliğlerden oluşmaktadır..

Editör:
Mustafa Efe – Olcay Kocatürk

Proje Koordinatörü: Kenan Kır
Osmangazi Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü

ISBN 978-975-2406-13-1

1. Basım
Ocak 2019

Yayın Hazırlık: Gaye Kitabevi

Baskı: Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2
Topkapı/İstanbul
Tel: 0212 576 01 36 Faks: 0212 612 31 85
Sertifika No.: 12156

Niyâzî-i Mısrî'nin İzinde: *Gülzâr-ı Mısrî*

SERHAT GÜLTAŞ*

Giriş

Bütün eserlerini "*Şemsî*" nisbesiyle isimlendiren Şemseddin Efendi, Niyâzî-i Mısrî ve tekkesine ayırdığı eserini "*Gülzâr-ı Mısrî*" şeklinde isimlendirerek eserini yolunun pirine nisbet etmiştir.

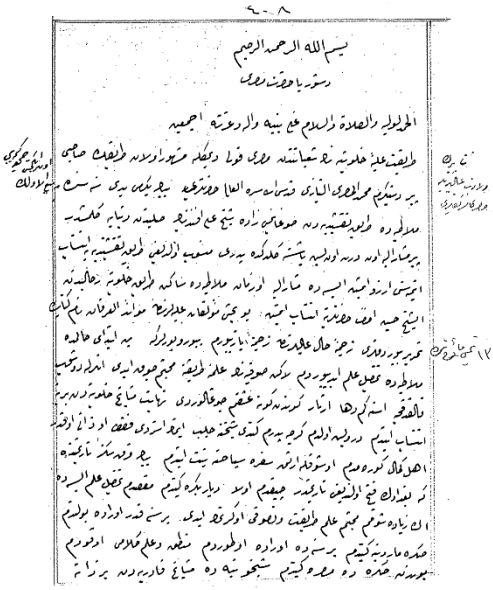
Mısriyye kültür havzasının en önemli biyografik kaynakları arasında sayılan *Gülzâr-ı Mısrî*'nin bilindiği kadarıyla müsvedde ve temize çekilen olmak üzere yalnızca iki nüshası bulunmaktadır. Eserin müsveddesi 11 Şevvâl 1330/9 Eylül 1328 (22 Eylül 1912) Pazar günü tamamlanarak müsveddeden beyaza çekilmeye başlanmış, 19 Rebiülevvel 1333/22 Kanunısani 1330(4 Şubat 1915) Perşembe gecesi ise temize çekilerek esere son şekli verilmiştir. Temize çekilen nüshadan anlaşıldığına göre Şemseddin Efendi, önce eserinin taslağını oluşturmuş, zamanla da esere yeni bilgiler eklemeyi sürdürmüştür. Şemseddin Efendi, Mısrî kültürüne dâir kendisinden evvel kaleme alınan Niyâzî-i Mısrî'nin *Mevâidü'l-İrfân*'ı İbrahim Rakım Efendi'nin *Vâkıât*'ı, Mustafa Lutfullah Efendi'nin *Tuhfetu'l-Asrî fî Menâkıbi'l-Mısrî*'si gibi eserleri de inceleyerek *Gülzâr-ı Mısrî*'yi telîf etmiştir.

Şemseddin Efendi, biyografik veya tarihî bilgiler verirken çoğu zaman okuyucuya güven verecek şekilde naklettiği malumatın kaynağını açıklar. Bu yöntem sayesinde *Gülzâr-ı Mısrî*'nin kaynakçasına kabataslak ulaşılabilmektedir. Eserin kaynakları, yazılı ve sözlü olmak üzere iki kategoride incelenebilir.

Yazılı kaynakların nisbeten somut ve kalıcı olmasından dolayı yazılı kaynaklar daha makbûl görülür. Eserin yazılı kaynakları şunlardır:

Hazret-i Niyâzî-i Mısrî (ö.1694)/*Mevâidü'l-irfân avâidü'l-ihsan*
Safâyî Mustafa Efendi (ö.1725)/*Tezkire-i Safâyî*
İsmail Beliğ Efendi (ö.1729)/*Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*
İbrahim Rakım Efendi (ö.1749)/*Vâkıât-ı hazret-i Niyâzî Mısrî*
Ahmed Ziyâeddin Efendi (1784)/*Gülzâr-ı Sülehâ*
Mehmed Fahreddin Efendi (ö.1856)/*Gülzâr-ı İrfân*
Mustafa Lütfullah Efendi (ö.1903)/*Tuhfetü'l-asrî fi menâkıbi'l-Mısrî*

* Araştırma Görevlisi, Bursa Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi.

Gülzâr-ı Mısrî'nin ilk sayfası.

Şemseddin Efendi, kendisinden önce Mısrî kültürüne dâ'ir eser telîf eden menâkıbnâme yazarlarını "Bizde târîh yazanlar, terceme-i hâl kaleme alanlar ne işitirlerse yazarlar, ne görürlerse kitâplarına dercederler. Ammâ târîhe tevâfuk eder, etmez, orasını düşünmezler bile" cümlesiyle tenkid etmektedir. Müellif, onların düştüğü hatayı tekrarlamamak adına iktibas ettiği bilgiyi nakletmekle yetinmemiş, ulaşabildiği diğer kaynaklara da başvurmuş, bilginin birden çok eserde, farklı suretlerde bulunan bütün varyantlarını incelemiş, son tahlilde edindiği bütün bilgileri kendi süzgecinden geçirerek bir değerlendirmeye tâbi tutmuş ve kendi kanaatini de belirtmeyi ihmal etmemiştir. Bu bakımdan Şemseddin Efendi'nin bizâtihi kendisi, pederi İsmail Nazif Efendi (ö.1888) ve şeyhi Mustafa Lütfullah Efendi (ö.1903) eserin başlıca sözlü kaynaklarını teşkil etmektedirler. Ayrıca İstanbul'da Etyemez Dergâh-ı şerîfi postnişîni Şeyh Ferîd Efendi, Kaygulu Dergâhı bendegânından Yahya Bey'den de nakiller yapmıştır.

Eserin Dil ve Üslûp Özellikleri

Gülzâr-ı Mısrî ile diğer menâkıbnâmelerde yer alan biyografik bilgiler kıyaslandığında genellikle *Gülzâr-ı Mısrî*'deki bilgilerin çok daha hacimli ve derli toplu oldukları dikkat çekmektedir. Konuyla ilgili kendinden önce kaleme alınan menâkıbnâmelerde yüzeysel yaklaşılan hadiselere daha fazla kaynaktan bilgi derlenerek ve yer yer yorumlar yapılarak malumatın derinleştirildiği görülmektedir.

Mü'ellif, şâir yönü olan kişilerin biyografilerinin sonunda şiirlerinden kendi şiir zevki doğrultusunda örnekler de sunmaktadır. Bu bakımdan eserde edebiyat dünyamıza dâir önemli bilgiler de mevcuttur.

İbrahim Rakım Efendi'nin *Vâkıat*'ı, Mustafa Lütfullah Efendi'nin *Tuhfetu'l-Asrî fî Menâkıbi'l-Mısrî*'si gibi menâkıbnâmelerde Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerin yoğun bir şekilde kullanılmasına karşılık *Gülzâr-ı*

Mısrî'nin oldukça anlaşılır ve sade denebilecek bir Türkçe ile yazılmış olduğu görülmektedir.

Şemseddin Efendi, kendisinin de mensubu ve temsilcisi olduğu tarikatın piri Niyâzî-i Mısrî ve âsitânesini konu alan *Gülzar-ı Mısrî* adlı bu eserinin telîf sebebi ve muhtevasını şöyle dile getirmektedir:

> Cenâb-ı Pîr Mehmed el-Mısrî en-Niyâzî (ks) hazretlerinin menâkıb-ı âlîlerini gerçi terâcim-i ahvâl yazan bazı zevât, kitâblarında yazmış ise de, bir kısmı muhtasar ve hulefâlarından Mevlevî Şeyhi Mehmed Efendi'nin bendelerinden Râkım Efendi merhûmun yazdığı da oldukça mufassal ise de, o zamânki kitâbet üzere olmakla, ifâdesini yüzde doksan beş kişi anlamayacak derecede muğlakdır.
>
> Azîzim Mustafa Efendi merhûmu bu husûsta haylice teşvîk ettim. Herkesin anlayabileceği sûrette bir menâkıb yazmasını ricâ ettim. Fakat mûmâileyh, Râkım Efendi'nin Vâkıât'ını kısmen alarak mahv u isbât tarîkıyla bir hayli ilâvelerle yazarak tab'ına muvaffak olmuş ise de, Tuhfetü'l-Asrî fi Menâkıbi'l-Mısrî ünvânıyla matbû' olan o eser de yine anlaşılmayacak derecede kitâbet-i atîka üzere telîf olunduğundan birçok muhibbân u râgıbânın yine mahrûmiyetini mûcib olmuş.
>
> Fakîr ise kıllet-ı bizâ'amdan dolayı böyle bir eser vücûda getirmeye cesâretim olmadığından bazı zevât-ı muktedireye arz-ı keyfiyyet etmiş isem de, herkesin anlayabileceği derecede lisân-ı avâm üzere böyle bir menâkıb yazdırmaya muvaffak olamadım. İhvânım ise bir taraftan teşvîkte bulunurlar. Binâberîn onların icbârına dayanamadım. Şu menâkıbı yazmaya niyet eyledim. Tevfîk Allah'tan, inâyet Resûlullah'tan himmet de pîrim Cenâb-ı Niyâzî'dendir. Zuhûra gelen kusûr ve hatânın afvını da, kırâat buyuran zevât-ı kirâmdan ricâ ederim.
>
> Kitâbın ismini, 'Gülzâr-ı Mısrî Yâdigâr-ı Şemseddîn' koydum. Ni'me't-tesâdüf (1329) târîh-i telîf çıktı.

Eserin Muhtevası

Müellif, kaleme aldığı eserinin içeriğini: "münderecâtı, Cenâb-ı Pîr'in vilâdet, tahsîl ve sülûkuyla vefâtını ve bazı kerâmât-ı aliyyelerini, evlâd-ı kirâmının ve hulefâsının ve sâir bendegânının terceme-i hâlleriyle makâm-ı âlîlerinde postnişîn olan meşâyıh-ı kirâmın menâkıbını ve âsâr-ı ilmiyye ve şi'riyyelerini hâvî olacaktır" ifadeleriyle özetlediği bu eserinde adı geçen konulara dair pek çok malumat vermiş, Mısriyye kültürüne dört başı mamur ender bir kaynak kazandırmıştır.

Gülzâr-ı Mısrî'de özetle Niyâzî Mısrî'nin hayatı, şeyhi Ümmî Sinan'la tanışması, hilafeti, Bursa'ya varışı, silsilenâmesi, Mısrî dergâhının inşâ süreci,

kendi döneminde yaşanan bir takım tartışmalar, marûz kaldığı sürgünler, Bursa'ya dönüşü, Bursa'dan Edirne'ye seyahati, vefâtı, şemaili, bazı menkıbe ve kerametleri, telîf ettiği eserleri, Niyâzî-i Mısrî için kaleme alınan mersiyeler, vefâtına düşürülen tarihler, gönderdiği mektupları, kendisi hakkında yazılan medhiyeler, ailesi ve halifeleri, risâlet-i Hasaneyn meselesi, İbn Arabi, Mevlana ve Yunus Emre'nin Niyâzî-i Mısrî üzerindeki etkisi, konu edilmiştir.

Eserde Yer Alan Biyografiler

Eserde edebî ifadelerle dolu başlıklar bulunmamaktadır. Biyografisi anlatılan şahsın nisbesi, nesebi, baba ismi, doğum yeri ve tarihi, ailesi, resmî görevleri, nasıl geçindiği, aldığı eğitimi, irşâd faaliyetlerini yürüttüğü yer ve tekke bilgisi, vefât bilgileri, mezâr yerleri, menkıbe ve kerametleri, kaleme aldığı eserleri, edebî kişiliği, kendisinden veya kendisine dair nakledilen anekdotlar yer almaktadır.

HALİFELERİ
Şenikzâde Şeyh Mehmed Efendi
Yâr-ı Dâim Şeyh Mehmed Kasım Efendi
Bahşîzâde Şeyh Ahmed Efendi
İshak Hocası Şemseddin Ahmed Efendi
Ahmed Gazzi Efendi
Bursevî Şeyh Bekir Efendi
Tablîzâde Şeyh Ali Efendi
Kavala Şeyhi Şeyh Mustafa Efendi
Sadr-ı Âli Çavuşlarından Azbî Efendi
Câmi-i Kebîr İmâm-ı Evveli Şeyh Ahmed Efendi
Câmi-i Kebîr İmâm-ı Sânîsi Abdurrahim Efendi
Gelibolu Müftüsü Sükûnî Mehmed Efendi
Bursa Mevlevîhânesi Postnişîni Şeyh Mehmed Dede Efendi
Şeyh Hacı Mustafa Efendi
Sandalîzâde Şeyh Mehmed Çelebi Efendi
Hacı Hasan Dede Efendi
Şeyh Hacı Mehmed Dede Efendi
Şeyh Ali Dede Efendi
Şeyh Mehmed Çelebi Efendi
İstanbullu Şeyh Ali Efendi
Câmi-i Kebîr Müezzinbaşısı Kara Oğlan Şeyh Mustafa Efendi
Câmi-i Kebîr Müezzinbaşısı Akhâşiye Şeyh Mustafa Efendi
Şeyh Ahmed Efendi
Emir Kâsımzâde Şeyh Mehmed Emîn Efendi

Şeyh Mahmûd Efendi
Pîrî Kadızâde Mehmed Efendi
Ayn-ı Ekber Şeyh Mehmed Efendi
Tilmiz Ahmed Efendi
Şeyh Hasan Efendi

POSTNİŞİNLER
Şeyh Sahfî Efendi
Abdülaziz Efendi
Abdullah Efendi
Ali Efendi
Ahmed Nimetî Efendi
Mehmed Zeynelabidin Efendi
Şâir Zaik Efendi
Ahmed Şemseddin Efendi
İsmail Nazîf Efendi
Mehmed Şemseddin Mısri

Şemseddin Efendi'nin Yaptığı Tashihler

Şemseddin Efendi kaynakların ihtilaf ettiği konularda ilgili bilgileri serdettikten sonra doğru olarak kabûl ettiği kendi görüşünü ortaya koymuş ve konuyu bağlamıştır. Zaman zaman karşılaştığı içinden çıkılmadık durumlarda ise "nasılsa bir sehv vardır, Fakîr halledemedim" demiştir. Muhtelif kaynaklarda geçen bilgileri ele alarak yer yer bu kaynakları tenkit etmekten de çekinmeyen Şemseddin Efendi, bu yöntemi pek çok kez kullanmıştır.

Şemseddin Efendi, Niyâzî Mısrî'nin Mısır'dan ayrılarak 1055 yılında Bursa'ya gelen ve aynı yıl Kasîde-i Bür'e'yi tesbî' ettiği bilgisini *Vâkıât*'ında nakleden Râkım Efendi'nin verdiği bilgiyi Niyâzî-i Mısrî'nin kendi eseri *Mevâid-i İrfân*'dan adı geçen eserin 1075 yılı Muharrem ayında kaleme aldığı bilgisinden hareketle tashîh etmektedir.

Müstakîm Efendi'nin Niyâzî Mısrî'nin vefâtına düştüğü târîhi, İsmail Beliğ Efendi *Güldeste*'de, Rakım Efendi de *Vâkıât*'ında nakletmişlerdir.

Bâl ü perin açdı Mısrî Adn'e pervâz eyledi
1059-?=H.1105

Ancak Şemseddin Efendi, yukarıda görüldüğü üzere son mısraın ebced hesabını yapmış ve târîhin tevafuk etmediğini tespit etmiştir. Fakat tashihine de muvaffak olamayarak "Kırk altı noksanı var. Evvelinde ta'miyesi olup olmadığı da mechûldür. Nasılsa bir sehv vardır, fakîr halledemedim." demiştir.

Târîh düşürmede yapılan hataları tespit ve tashîh hususunda oldukça maharetli olan Şemseddin Efendi, şiirlerin nispet edildiği kimselere ait olup olmadığı hususunda da aynı titizliği göstermektedir. Bu bağlamda Yakup Efendi Dergâhı Şeyhi Muhammed Efendi'nin mahlası "Biçâre" imiş. Aşağıda şiirinden iktibas yapılan Muhammed Efendi'nin "Biçâre" mahlasını bilmeyen bazı tezkire yazarları, "niyâzı" lafzını görünce yazılışlarının aynı olmasından dolayı kelimeyi yanlış okumuş ve bu şiir hazret-i Niyâzî Mısrî'nindir zannıyla ona nispetle nakletmişlerdir.

Bîçârenin budur sözü birdir gecesi gündüzü
Allah'a eder niyâzı ey Allahım aşkın beni

Niyâzî-i Mısri'nin Başka Eserlerde Olmayan Mektupları

Cenâb-ı Pîr müntesiplerini irşâd etmek, kendisine yöneltilen eleştirilere cevap vermek, üzücü bir hadiseye ma'rûz kalan muhibbânını teselli etmek gibi saiklerle Türkçe ve Arapça olmak üzere pek çok mektup yazmıştır. Bu mektupların bir kısmı Gülzâr-ı Mısrî dışında herhangi bir eserde bulunmamaktadır. Genelde tasavvuf özelde de Mısrî kültürü açısından birer târîhi vesika olarak değerlendirilebilecek bu mektupların bir kısmı şu şahıslara gönderilmiştir:

1. Birâderi Ahmed Efendi
2. Köprülüzâde Mustafa Paşa'ya gönderdikleri mektûb olup Dersaâdet'de Samatya civârında Uşşâkî Dergâhı şeyhi merhûm Şeyh Mehmed Emîn Tevfîk Efendi tarafından verilmek suretiyle *Gülzâr-ı Mısrî*'ye derc olunmuştur.
3. Sultân Ahmed Hân-ı Sâlis Hazretleri'ne gönderdiği mektûp
4. Şeyh Mustafa Efendi'ye yazdıkları iki mektûp
5. Oğlu Ahmed Efendi'ye mektubu
6. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbedârı Selâmi Efendi'ye gönderdiği mektup

Şemseddin Efendi, Niyâzî Mısrî'nin Selami Efendi'ye gönderdiği mektubu onun keramet sahibi olduğunun bir göstergesi olarak nakletmektedir. İlgili bölüm *Gülzâr-ı Mısrî*'den aynen alınarak aşağıda nakledilmiştir:

> Selâmî Efendi esnâ-yı zikirde nutk-ı Pîr'i okuyan zâkire, başka birinin nutkunu okumamasını söyler. Zâkir de başka bir kimsenin nutkunu der-hâtır edemez, bi't-tabî Hazret-i Pîr'in ilâhîsini okur. Selâmî Efendi ise;
>
> "Bu kadar geçmiş evliyâullah ve eizzânın nutku dururken el-yevm hayâtta olan bir kimsenin nutkunu niçin okursun?" demiş. Ba'de'z-

zikr bir dervîş şu mektûbu Selâmî Efendi'ye verir. Ba'de'l-kırâ'e getiren kimse aranılırsa da bulunamaz. Selâmî Efendi İstanbul'da, Cenâb-ı Mısrî Bursa'da olduğu hâlde bu mektûbun derhâl Selâmî Efendi'ye gönderilmesi, tasarrufât-ı maneviye-i Mısrî'yedendir.

Sûret-i Mektûb

Esselâmü aleyküm,

Kutbü'r-Rabbânî, Gavsü's-Semadanî ve heykelü'l-bürhânî Hazret-i Hüdâyî Efendi Türbedârı Selâmî Efendi!

İyi misin hoş musun? Dolu musun boş musun? Ne istersin bizim şâirliğimizden ve ne istersin bizim evliyâlığımızdan?

Bilmez misin kişinin lisânı, sû-i hâtimesine sebeptir. Ayıptır Selamî Efendi vesselam!

Mehmed el-Mısrî en-Niyâzî

Mısrî'ye Övgüler

Niyâzî-i Mısrî'ye yazılan medhiyelerden hareketle onun şiirlere yansıyan portresi çizilebilir. Zira medhiyeler, övülen şahsın şâir gözüyle nasıl görüldüğünü, onun hangi yönlerinin öne çıkarıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu bağlamda Şemseddin Efendi, Niyâzî-i Mısrî'ye yazılan medhiyeleri derlemiştir. *Gülzâr-ı Mısrî*'de bulunan medhiyelerin yazarları şunlardır:

1. Murâd Molla Dergâh-ı Şerifi Postnişini Şeyh Hoca Mehmed Murâd Hazretleri
2. 1802 târihinde Dergâh-ı şerîfi tamîr ettiren muhibbân-ı Mısrîyye'den Moralı Nâmık Paşa
3. Sıdkîzâde Senîh Efendi
4. Tekirdağ Kadirî dergâhında postnişîn olup Cenâb-ı Mısrî Efendi'nin orayı teşrîflerinde misâfiri olduğu Şehrî Suyolcuzâde meşâyih-i Kadîriyyeden Ahmed Şehrî Efendi
5. İmâm Mûsâ Kazım Hazretleri'nin 34'üncü evlâdından Şeyh Ahmed Bedreddîn Efendi'nin şeyhi, Şeyh Mehmed Tâhir Efendi
6. XVII. yüzyıl şairlerinden Tokatlı Ebubekir Kânî
7. Pederinin amcası Şeyhü'ş-Şuarâ Zâik Efendi
8. Sırrî Efendi
9. Emîr Kâsımzâde Şeyh Seyyid Mehmed Emîn Efendi
10. Halîl Hamîd Paşa'nın ahfâdından Şeyh Halîl Sâmî Paşa merhûmun medhi
11. Mehmed Şemseddin Mısrî'nin(müellifin kendisi)

12. Azbî Mustafa Efendi

Azbî Efendi, Niyâzî Mısrî'nin dîvânının yarısında fazlasını tahmîs ederek Türk Edebiyatı Tarihi'nde ender rastlanan bir nümune olmuştur. Onun matbû eserlerde bulunmayıp Şemseddin Efendi'nin eserine aldığı Niyâzî Mısrî medhiyesi şu şekildedir:

Bir mürşide muhtâç idim yârdan haber sorsam deyü
Akl u hayâl-i fikrimi dildârıma versem deyü
Sa'y-i belîğ eyler idim ya vuslata ersem deyü
Sağ u solum gözler idim dost yüzünü görsem deyü
Ben taşrada arar idim ol cân içinde cân imiş

Sanma olur vech-i Huda irfanla hakka'l-yakîn
Bildi sülûk ile bilen nûr-ı Hakkı ilme'l-yakîn
Kenz-i fenâ ola özün ola Hudâ'ya hemnişîn
Mürşid gerektir bildire Hakkı sana hakka'l-yakîn
Mürşidi olmayanların bildikleri gümân imiş

Vasl-ı Habîbe ermeye âriflere devrân budur
Cennette dîdâr isteyen zemzem bilir sohbet budur
İmâna gelmek devr üzre Allâhu a'lem söz budur
Her mürşide dil verme kim yolunu sarpa uğradır
Mürşidi kâmil olanın gâyet yolu âsân imiş

Terk etme irfân sohbetin göster bize gel Hak yüzün
İki cihânda bil özün ârif ola hem ak yüzün
Azbi vücûdun Mısrîdir gördün ise gör bak yüzün
İşit Niyâzînin sözün bir nesne örtmez Hak yüzün
Haktan 'ayân bir nesne yok gözsüzlere pinhân imiş

Niyâzî-i Mısrî ve âsitânesi hakkında kaleme alınan en hacimli eser olma özelliğini taşıyan *Gülzâr-ı Mısrî*, oldukça sade ve anlaşılır bir Türkçe ile yazılmıştır. Eserde dönemin tartışmalı konularına girilmeden elde edilen vesikalar çerçevesinde Niyâzî-i Mısrî ve halifelerine dair genişçe malûmât verilmiş, zaman zaman sözlü kaynaklardan da nakiller yapılmıştır. Böylece Mısriyye tarikatının başlangıcından tarikatın son postnişini Şemseddin Efendi zamanına kadar olan dönemin izi sürülmüştür.